

Korzyści z uczenia się historii – jak odkrywać prawdę historyczną?

Materiały źródłowe

Źródło A

Historii należy się uczyć, gdyż jest ona niezbędna dla jednostek i społeczeństwa, a także dlatego, że kryje w sobie piękno. Istnieje wiele sposobów na omówienie jej funkcji – ponieważ istnieje wiele różnych talentów historycznych i wiele różnych ścieżek wiodących do historycznego znaczenia. Wszystkie definicje użyteczności historii opierają się jednak na dwóch podstawowych faktach. [...]

Po pierwsze, historia oferuje całe bogactwo informacji o zachowaniu ludzi i społeczeństw. [...] Jak możemy ocenić wojnę – gdy naród żyje w pokoju – jeśli nie korzystamy z materiałów historycznych? Jak możemy zrozumieć geniusz, wpływ innowacji technologicznych lub rolę, którą w kształtowaniu życia rodzinnego odgrywają przekonania, jeśli nie wykorzystamy swojej wiedzy o doświadczeniach z przeszłości? [...] Historia musi nam służyć, choć niedoskonale, jako laboratorium, a dane z przeszłości – jako najważniejsze dowody w dążeniu do ustalenia, dlaczego nasz skomplikowany gatunek zachowuje się tak, jak się zachowuje, w warunkach społecznych. [...]

Drugi powód, dla którego nie sposób uniknąć historii jako przedmiotu poważnych badań, ściśle wynika z pierwszego. Przeszłość skutkuje teraźniejszością, a więc i przyszłością. Za każdym razem, gdy próbujemy się dowiedzieć, dlaczego coś się wydarzyło [...], musimy szukać czynników, które ukształtowały się wcześniej. Czasami do wyjaśnienia ważnej zmiany wystarczy dość niedawna historia, ale często, by zidentyfikować przyczyny zmian, musimy spojrzeć dalej wstecz. Tylko poprzez uczenie się historii możemy uchwycić, jak rzeczy się zmieniają; tylko poprzez historię możemy zacząć rozumieć czynniki, które powodują zmiany; i tylko poprzez historię możemy dostrzec, jakie elementy instytucji lub społeczeństwa utrzymują się pomimo zmian¹.

---

¹ Peter N. Stearns, *Why Study History?* [Po co uczyć się historii?], 1998 [dostęp: 18.11.2022], strona internetowa Amerykańskiego Towarzystwa Historycznego: [https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/why-study-history-\(1998\)](https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/why-study-history-(1998))

Źródło B

Różne dyktatury i reżimy autorytarne dysponują różnorodnymi środkami pozwalającymi kontrolować to, co historycy badają, piszą i przedstawiają opinii publicznej. Najbardziej oczywiste narzędzia to cenzura, zakaz publikowania niewygodnych książek i artykułów, uprzednia weryfikacja wszelkiego rodzaju publikacji. W skrajnych przypadkach książki są zamawiane centralnie, sprawdzane pod kątem poprawności ideologicznej i zmieniane, jeśli cenzor uzna, że autor zbłądził. W takiej sytuacji łatwo jest manipulować kontrolowanymi przez państwo radiem i telewizją. Kontrolę nad podręcznikami szkolnymi można sprawować poprzez zamawianie konkretnych publikacji, ale w praktyce wiele reżimów ma specjalne komitety nadzorujące wydawanie podręczników i tworzenie obowiązkowego krajowego programu nauczania.

[...] Historia jest bardziej podatna na podobne naciski niż wiele innych dziedzin nauki. Rzadko zdarza się, aby reżim polityczny narzucał nauce swoją ideologię. Przykładowo Stalin próbował wspierać pewien rodzaj socjalistycznej biologii, związany z wątpliwą postacią Łysenki, a naziści – rozwinąć „niemiecką fizykę”, choć bez większego sukcesu. [...] Historia jednak, z wyjątkiem najbardziej technicznych aspektów (jak redagowanie średniowiecznych manuskryptów lub analiza statystyczna danych ekonomicznych i demograficznych), jest bezpośrednio bardziej zrozumiała i z perspektywy wielu reżimów wydaje się mieć bardziej oczywiste znaczenie polityczne. Nawet demokratyczne rządy widzą w niej środek do wzmacniania tożsamości narodowej, natomiast w rękach autorytarnego państwa historia może stać się narzędziem politycznej indoktrynacji. [...] ²

---

² Richard J. Evans, *Introduction. Redesigning the Past: History in Political Transitions* [Wprowadzenie. Przeprojektować przeszłość: historia w czasie zmian politycznych], „Journal of Contemporary History”, t. 38, nr 1, s. 5–12, © 2003 SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi.

Źródło C

Procesy pokazowe, kończące się z góry ustalonymi wyrokami, są szeroko nagłaśniane i służą celom propagandowym. Najważniejsze cechy charakteru ofiary są niesłusznie oczerniane, a ofiara jest publicznie zawstydzana. Śmiertelne uderzenie w charakter ofiary często kończy się fizyczną egzekucją. Procesy pokazowe są symptomatyczne dla społeczeństw totalitarnych pod względem politycznym lub religijnym. Są ostatecznym okrucieństwem, a także mają wpływ na cały naród, ponieważ w trakcie procesu zwykle łamie się (a nawet „zabija”) również charaktery konformistów i biernych obserwatorów³.

Źródło D

Po rozłamie między Stalinem a jugosłowiańskim przywódcą Tito (Josipem Brozem) wiosną 1948 r. Sowieci, obawiając się, że inni satelici mogą pójść w ślady Jugosławii, wywierali presję na wschodnioeuropejskie reżimy komunistyczne, by szukały zdrajców we własnych szeregach. Czołowe postacie wykorzystały okazję, by pozbyć się rywali, których oskarżono o bycie „titoistami” i zachodnimi szpiegami. W Polsce usunięto pierwszego sekretarza partii komunistycznej Władysława Gomułkę. Na Węgrzech osądzono i stracono ministra spraw wewnętrznych László Rajka. W Bułgarii ten sam los spotkał Trajczko Kostowa, sekretarza Komitetu Centralnego. [...]

24 listopada 1951 r. o pierwszej w nocy Rudolf Slánský [czechosłowacki przywódca komunistyczny] został aresztowany, gdy wracał do domu z kolacji u premiera Antonína Zápotockiego. Po sześciu miesiącach tortur i nieudanej próbie samobójczej przyznał się do winy, bycia titoistą, współpracy z masonami i wspierania syjonizmu. W miesiącach poprzedzających aresztowanie sekretarza generalnego i niedługo potem zatrzymano, poddano torturom i zmuszono do przyznania się do wymyślonych przestępstw przeciwko partii i państwu dziesiątki czołowych komunistycznych urzędników.

---

³ Martina Klicperová-Baker, *Show Trials in Communist Countries: Psychology of the Ultimate Cases of Character Assassination* [Procesy pokazowe w państwach komunistycznych: psychologia skrajnych przypadków łamania charakteru], fragment książki *Routledge Handbook of Character Assassination and Reputation Management*, Routledge, London 2019.

20 listopada 1952 r. Slánský został w końcu osądzony, wraz z 13 innymi osobami. [...] Jak zapisano w akcie oskarżenia: „Oskarżeni, jako trockiści, titoiści, syjoniści i burżuazyjno-nacjonalistyczni zdrajcy, stworzyli – w służbie amerykańskich imperialistów i pod kierownictwem zachodnich agencji szpiegowskich – antypaństwowy Ośrodek Konspiracji, podważyli demokratyczny reżim ludowy, udaremniili budowę socjalizmu, zniszczyli gospodarkę narodową, prowadzili działalność szpiegowską; osłabili jedność narodu czechosłowackiego i zdolności obronne Republiki, aby oderwać ją od ścisłego sojuszu i przyjaźni ze Związkiem Radzieckim, zlikwidować reżim ludowy w Czechosłowacji, przywrócić kapitalizm i ponownie wciągnąć Republikę do obozu imperialistycznego oraz zniszczyć jej suwerenność i niepodległość narodową”. [...]

Proces był przeciwczonym przedstawieniem, którego uczestników starannie dobrano i do którego śledzenia zmuszono zniewolony naród. obrońcy zostali wybrani przez tajną policję zaledwie tydzień przed rozpoczęciem procesu i musieli przedstawić swoje mowy końcowe do zatwierdzenia. Niemal wszystkich 35 świadków – z wyjątkiem trzech – przetrzymywano przed procesem w więzieniu. Oskarżonych poinstruowano, że ich los zależy od ich występu. W tygodniach poprzedzających proces wielokrotnie ćwiczono z oskarżonymi przesłuchania krzyżowe. Sesje ćwiczeniowe na wszelki wypadek nagrywano – gdyby któryś z oskarżonych odbiegał od scenariusza, państwowe radio mogłoby natychmiast przerwać transmisję na żywo i odtworzyć dla całego kraju wcześniej nagrany wersję. Ostatecznie złamani aktorzy nauczyli się scenariusza zbyt dobrze: prokuratorzy dwa razy przez pomyłkę pominęli pytanie, oskarżeni zaś udzielili poprawnej odpowiedzi na pytanie, które nie padło.

Po siedmiu dniach – zgodnie z planem – sąd skazał 11 oskarżonych na karę śmierci i wydał wyroki dożywocia dla Hajdů, Löbla i Londona. W odpowiedzi na zaskakującą „łagodność” wyroku obywatele wysyłali tysiące listów, domagając się kary śmierci dla wszystkich. Gdy prezydent Gottwald odrzucił prośby o ułaskawienie, 3 grudnia 1952 r. przed świtem 11 osób zostało straconych przez powieszenie⁴.

---

⁴ *Slánský Trial* (Proces Slánskiego) [dostęp: 18.11.2022], strona internetowa Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/slansky-trial>

Źródło E

Fragment zapisu nagrania *How to Fact-Check History* [Jak weryfikować informacje historyczne] autorstwa Josepha Hogana

NARRATOR: Czym dokładnie jest sprawdzanie faktów? Jak to działa? Jak sprawdzić coś, co wydarzyło się dekady, a nawet wieki temu? I dlaczego ma to znaczenie?

JOSEPH HOGAN: Mówiąc wprost, sprawdzanie faktów polega na upewnieniu się, że dane twierdzenie jest prawdziwe. Bierzymy dowolne zdanie lub twierdzenie, które sprawdzamy, i próbujemy określić najlepszy sposób weryfikacji każdego faktu.

Weryfikator faktów musi podejść do każdego twierdzenia tak, jak zrobiłby to prokurator. Wystawia więc twierdzenie na próbę, by doprowadzić do sytuacji, w której sędzia i ława przysięgłych orzekną: „Tak, to twierdzenie jest prawdziwe”.

Powiedzmy, że muszę sprawdzić następujące zdanie: „Donald Trump złożył przysięgę w czwartek 17 stycznia 2017 r., mając na sobie fantastyczny niebieski krawat”.

Musiałbym zweryfikować, czy Donald Trump rzeczywiście złożył przysięgę, czy zrobił to 17 stycznia 2017 r., czy był to czwartek, jak również czy podczas zaprzysiężenia polityk miał niebieski krawat. Jedynym twierdzeniem, którego nie musiałbym sprawdzać, jest to, że niebieski krawat był fantastyczny, ponieważ tu mamy już do czynienia z opinią. Dla przypomnienia: Trump złożył przysięgę 20 stycznia w piątek i miał na sobie czerwony krawat.

NARRATOR: To dość aktualny przykład – ale jak sprawdzać fakty historyczne?

JOSEPH HOGAN: Chcemy dostać się tak blisko wydarzenia, jak to tylko możliwe. Nie bardzo chcemy więc korzystać z artykułów o danym wydarzeniu napisanych niedawno, ponieważ niekoniecznie zostały one sprawdzone pod kątem faktów i są odległe od wydarzenia. Spróbujmy znaleźć relacje prasowe z tamtych czasów.

Porozmawiajmy z ludźmi, którzy tam byli, i spróbujmy zweryfikować to, co mówią i co pamiętają, najlepiej, jak potrafimy – korzystając z materiałów archiwalnych, raportów prasowych, zdjęć, nagrań wideo lub materiałów filmowych.

Najlepszym sposobem na sprawdzanie faktów związanych z wydarzeniami, które miały miejsce nie 40, ale 400 lat temu, jest zapoznanie się z pracą historyków. Na jakie

źródła się oni powołują? Często będą to listy i czasopisma. Gdy pracuję na komputerze, trudno byłoby mi znaleźć gazetę z 1700 r., jednak źródła takie istnieją w archiwach i historycy z nich korzystali. Jeśli więc w ramach swojej pracy w Retro Report⁵ weryfikuję twierdzenie o czymś, co wydarzyło się na konwencji politycznej w XIX w., sięgam do recenzowanych prac historyków. Patrę na przypisy dodane przez autorów, ponieważ książki naukowe zawierają przypisy, no i rozmawiam z historykami.

NARRATOR: Sprawdzanie faktów jest ważne dla historyków, ale także dla Retro Report. Pierwszy szkic, pierwsza wersja historii nie zawsze jest właściwa, więc naszym celem jest skorygowanie błędów i przedstawienie drugiej wersji.

JOSEPH HOGAN: Weryfikacja faktów jest bardzo ważna – aby się dowiedzieć, co naprawdę wydarzyło się w przeszłości, musimy się upewnić, że informacje są zgodne z prawdą.

W dużej mierze skupiamy się na sposobie, w jaki narracje medialne sprzed, powiedzmy, 20–30 lat kreśliły pierwszy szkic historii – jak wydarzenia opisywano w tamtym czasie, jakie były oczekiwania co do dalszego biegu wydarzeń i jak faktycznie on wyglądał. [...]⁶

---

⁵ Retro Report to niezależna redakcja internetowa tworząca wiarygodne filmy dokumentalne i materiały edukacyjne. Ponad 300 filmów i lekcji dostępnych na platformie łączy przeszłość z teraźniejszością, wspierając zaangażowanie i umiejętności krytycznego myślenia.

⁶ Joseph Hogan, *How to Fact-Check History* [Jak weryfikować informacje historyczne], 2.11.2020 [dostęp: 18.11.2022], strona internetowa Retro Report in the Classroom: <https://www.retroreport.org/education/video/how-to-fact-check-history/>